

Lausunto lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta uudistuksesta

Monimuotoiset perheet -verkosto kiittää mahdollisuudesta lausua lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta uudistuksesta. Verkosto lausuu näkemyksensä seuraavaa:

Yleistä

Käsillä olevan lain uudistus on erittäin tarpeellinen. Uudistus on onnistunut ja siinä on osattu ottaa huomioon nykyisin olennaisia puutteita ja ongelmakohtia. Uudistuksen toteutuminen mietinnössä esitetyllä tavalla toisi merkittäviä parannuksia lapsen oikeuksien, yhteiskunnassa tapahtuneiden arvo- ja asennemuutosten sekä perheiden lisääntyvän monimuotoisuuden huomioimiseen.

Erytisen kiitettävänä Monimuotoiset perheet -verkosto pitää sitä, että mietinnössä esitetään mahdollisuutta määrätä tapaamisoikeus lapsen erityisen läheiseen henkilöön nähden, sekä sitä, että sosiaalilautakunnan valtuuksia sopimusten vahvistamiseen laajennetaan. Tällöin perheet voisivat jatkossa riidattomissa tilanteissa sopia niin oheishuoltajuudesta kuin tapaamisista ja muista arjen järjestelyistä sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella tarvitsematta kulkea käräjäoikeuden kautta.

Kiitettävää on myös se, että vuoroasuminen tulee lainsäädännön tasolla mahdolliseksi ja että vuoroasumisesta voidaan saada kirjaus väestörekisteriin.

Lapsenhuoltolain yleiset säädökset (§1-5c)

On hyvä, että jo heti lain ensimmäisissä pykälissä asetetaan lapselle tärkeiden ihmissuhteiden turvaaminen keskiöön. Pykälän perusteluissa mainittujen lähisukulaisten luetteloon tulisi lisätä myös lapsen elämään vakiintuneet sosiaaliset sisarukset, esimerkiksi, jos lapsi on asunut pitkään sijaisperheessä tai uusperheessä.

On tärkeää, että 1§ 2 momentissa on maininta lapsen suojelemisesta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Monimuotoiset perheet -verkosto ei kuitenkaan pidä näitä kirjauksia riittävinä.

Istanbulin sopimuksen 31 artiklan mukaan sopimusvaltion on toteutettava tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että määrättäessä lasten huoltajuudesta ja tapaamisoikeuksista otetaan huomioon sopimuksen soveltamisalaan kuuluvat väkivaltatapaukset sekä varmistaakseen, ettei tapaamis- tai huoltajuusoikeuksien käyttäminen vaaranna uhrin tai lasten oikeuksia ja turvallisuutta.

Sekä 1§ 2 momenttiin että 10§:ään, jossa käsitellään tapaamisoikeuden määrittämisen ehtoja, olisi tarpeen lisätä erillinen maininta erityisesti siitä, että lasta on suojeltava myös hänen toiseen vanhempaansa taikka 9c§:ssä tarkoitettuun erityisen läheiseen henkilöön kohdistuvalta väkivallalta. 10§:ssä maininnan tulisi olla konkreettinen ja sisältää nimenomaisen kehotuksen huomioida huollosta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä vanhemman väkivalta lasta, toista vanhempaa tai 9c§:ssä tarkoitettua lapselle erityisen läheistä henkilöä kohtaan. Tällöin uudistus täyttäisi selkeämmin Istanbulin sopimuksen asettamat vaatimukset lapsen suojelemisesta myös vanhempien välisen väkivallan seurauksilta.

Suomessa on aivan vastikään ollut esillä useampia tapauksia, joissa näissä Istanbulin sopimuksessa asetetuissa velvoitteissa on epäonnistuttu ja seuraukset ovat olleet traagisia.

Lapsen kuulemisen korostaminen huoltajan tehtävissä 4§:ssä on hyvä lisäys. Kaiken kaikkiaan mietintöä on kiitettävä lapsen kuulemisen merkityksen laajamittaisesta tunnistamisesta.

5§:ään lisätty vaatimus ilmoittaa aiotusta muutosta on hyvä, mutta on myös tärkeää, että pykälässä säilyy mahdollisuus olla ilmoittamatta muutosta, jos siitä aiheutuu vaaraa lapselle tai asuinpaikkaa muuttavalle henkilölle.

Huoltajat ja tapaamisoikeus (2. luku; 6-12 §)

On erinomaista, että vanhempien ja muiden lapselle läheisten henkilöiden sekä lapsen huoltajien keskinäisen sopimisen mahdollisuuksia parannetaan, kuten 7§ sekä 9§ b ja c kohdissa tehdään. Tämä auttaa huomioimaan perheiden erilaiset elämäntilanteet ja vähentää käräjäoikeuksien taakkaa tilanteessa, jossa erilaiset vanhempien ja muiden läheisten ihmisten välisten sopimusten tarve lisääntyy jatkuvasti.

7§:n perusteluissa on muutamia hankalia kohtia, joissa olisi syytä huomioida, kuinka näiden sopimuskäytäntöjen avaaminen vaikuttaa eri tilanteissa olevien lasten ja perheiden oikeusasemaan ja minkälaisissa tilanteissa niitä voidaan soveltaa.

Ensinnäkin perusteluissa todetaan, että sosiaalilautakunnan on harkittava, onko useamman kuin kahden huoltajan vahvistaminen lapsen edun mukaista. Tässä kohdassa kehoitetaan erityisesti kiinnittämään huomiota siihen, voiko lapselle olla haittaa siitä, että hänen asioistaan on päättämässä useita henkilöitä. Kirjauksen sävy ei tällaisena rohkaise sosiaalilautakuntia vahvistamaan vanhempien tekemiä sopimuksia huoltajuuksista, ja saattaa pahimmillaan johtaa siihen, että käytäntöjä lähdetään hakemaan käräjäoikeuksista asti.

Perusteluissa tulisi nostaa esiin yhtä lailla myönteisiä kuin kielteisiä potentiaalisia seurauksia useamman huoltajan vahvistamiselle. Esimerkiksi kun lapsella on useampia tosiasiallisia vanhempia sateenkaariperheessä tai uusperheessä, on usein lapsen edun mukaista, että kaikki hänen tosiasialliset hoivaajansa ovat myös hänen juridisia huoltajiaan.

On kannatettavaa, että lapsen kuuleminen ja tämän mielipiteen selvittäminen on kirjattu 8§ään, 11§ään sekä oikeudenkäyntiä koskevaan lukuun selvästi ja velvoittavasti.

Oheishuoltajuuden määräytymisestä ja perhehoitolaista

Mietinnön 7§:n perusteluissa esimerkkinä huollon sopimista muulle kuin vanhemmalle mainitaan tilanne, jossa tällaisella huoltojärjestelyllä voidaan välttää huostaanotto. Tällainen järjestely on ehdottomasti lapsen edun mukainen, mutta haaste on se, että tällä hetkellä lastensuojelun kentällä käytännöt oheishuoltajuuden määräämisen tilanteissa ovat hyvin kirjavat. Lastensuojelullisessa tilanteessa oheishuoltajuutta vahvistettaessa on aina syytä varmistaa, että huoltajuuspäätös tehdään siten, että niissä huomioidaan, mitä Perhehoitolain (263/2015) 16§:ssä sanotaan lähiverkostokartoituksesta ja sen yhteydestä perhehoitajan korvauksiin.

Perhehoitolain 16§ 3 momentti kuuluu ”Kun lapsen hoito ja huolenpito on järjestetty kodin ulkopuolisen sijoituksen sijasta läheisverkoston kartoituksen perusteella huoltajuus- tai oheishuoltajuusmääräyksellä muun kuin biologisen vanhemman luona, tulee lasta hoitavalle henkilölle maksaa tämän lain mukainen hoitopalkkio, 17 §:n mukainen kulukorvaus ja 18 §:n mukainen käynnistämiskorvaus.”

Tämä tarkoittaa, että henkilö, joka on ottanut läheisensä lapsen hoidettavaksi oheishuoltajuuden kautta ilman virallisen lähiverkostokartoituksen tekemistä, ei ole oikeutettu perhehoitolain mukaiseen hoitopalkkioon, kulukorvaukseen eikä käynnistämiskorvaukseen. Tämä on jo nyt johtanut tilanteisiin, joissa esimerkiksi isovanhempi on määrätty lapsenlapsensa oheishuoltajaksi ja tällä on vältetty lapsen huostaanotto, mutta koska kunnollista läheisverkoston kartoitusta ei ole tehty, isovanhempi ei ole oikeutettu perhehoitolain mukaisiin palkkioihin ja korvauksiin.

Lainsäädännön tulisi kaikissa kohdissa olla selkeä sen osalta, minkälaiset sen vaikutukset ovat missäkin tilanteessa. Siksi olisi syytä kirjata lain perusteluihin, että tilanteessa, jossa sosiaalilautakunta on vahvistamassa oheishuoltajuutta, jolla vältetään lapsen huostaanotto, tulisi lautakunnan varmistaa, että sopijaosapuolet ovat tietoisia siitä, mikä on läheisverkostokartoituksen tekemisen tai sen tekemättä jättämisen vaikutus oheishuoltajan saamiin perhehoitolain mukaisiin kulukorvauksiin, sekä siitä, että tarvittaessa lähiverkostokartoitus tehdään ennen oheishuoltajuuden vahvistamista.

Selkeintä olisi jatkossa kehittää lainsäädäntöä siten, että oheishuoltajuuden rinnalle tuotaisiin erityisesti perhehoitotilanteisiin soveltuva oma huoltajuuskäsite, jotta välttyttäisiin sekaannuksilta ja ihmiset tietäisivät, mitä ovat sopimassa ja mitkä heidän sopimustensa oikeusvaikutukset ovat. Tällöin vältettäisiin myös sekaannukset toiseen suuntaan: uusperheissä tai sateenkaariperheiden apilaperheissä ei useinkaan ole tarkoituksenmukaista, että oheishuoltajaksi määrättävälle lapsen tosiasialliselle vanhemmalle alettaisiin maksaa perhehoitolain mukaisia palkkioita tai kulukorvauksia.

Lapsen oikeus tavata muita kuin juridisia vanhempiaan (§9c)

Se, että lapselle voidaan määrätä tai sopia tapaamisoikeus muuhun kuin juridiseen vanhempaansa nähden on erinomainen uudistus, joka huomioi nyky-yhteiskunnassa kasvavien lasten perhesuhteiden monimuotoisuuden sekä lapsen oikeuden pitää yhteyttä itselleen merkittäviin henkilöihin myös silloin, kun aikuiset eivät pääse asiasta sopuun.

Pykälän perusteluiden osalta jää kuitenkin epäselväksi, minkälaisissa tilanteissa mahdollisuus sopia tapaamisoikeuksista voi toteutua. Perusteluissa määritellään ”erityisen läheinen henkilö” suppeasti ja edellytetään tilannetta, jossa henkilön ja lapsen välille on jo muodostunut vakiintunut lapsen ja vanhemman suhteeseen verrattava vakiintunut suhde. Suppea määritelmä on perusteltu ja hyvä useissa tilanteissa, kuten esimerkiksi uusperheen bonusvanhemman kohdalla tai kun kyseessä on lapsen isovanhempi.

Suppea määritelmä on kuitenkin haastava tilanteessa, jossa tämä erityisen läheinen henkilö on lapsen syntymästä asti lapsen tosiasiallinen vanhempi, mutta jossa lapsen nuoren iän vuoksi ei ole vielä ehtinyt muodostua lapseen vakiintunutta suhdetta. Näin esimerkiksi sateenkaariperheiden nk. apilaperhetilanteissa.

Näissä tilanteissa olisi suotavaa, että lainsäädäntö ei erikseen estäisi tapaamisoikeuden sopimista tai määräämistä erityisen läheiselle henkilölle samalla periaatteella kuin lain 2§:ssä esitetään. Tapaamisoikeudella tulisi voida myös näissä tilanteissa paitsi turvata jo olemassa oleva suhde, myös tukea lapsen ja erityisen läheisen henkilön välisen suhteen muodostumista, vaikka vaatimus vakiintuneesta suhteesta ei ole vielä ehtinyt toteutua.

§9c:n perusteluissa tulisi tarkentaa, että etenkin jos vanhemmat ovat yhtä mieltä sopimuksen sisällöstä, sopimus lapsen tapaamisoikeudesta voidaan vahvistaa myös, jos henkilö on muodostanut erityisen läheisen suhteen lapseen jo raskausaikana ja jos katsotaan, että on lapsen edun mukaista, että lapselle muodostuu suhde tähän henkilöön vastaavasti kuin biologiseen/juridiseen vanhempaansa. Poikkeustilanteissa myös tapaamisoikeuden määrääminen oikeudessa tulisi mahdollistaa näissä tapauksissa.

Uhkasakon käytöstä

Mietinnössä ehdotetaan uhkasakon määräämisen mahdollistamista jo ensimmäisessä käsittelyssä, mikäli vanhemman tai huoltajan, jonka luona lapsi asuu, aikaisemman toiminnan perusteella on aihetta epäillä, että hän ei tulisi vapaaehtoisesti noudattamaan tapaamisoikeutta koskevaa päätöstä.

Vanhempien välisissä konfliktitilanteissa sanktiointi on usein omiaan lisäämään tilanteen tulehtuneisuutta ja toimii siten lapsen etua vastaan. Monimuotoiset perheet -verkosto katsoo, että uhkasakon tulisi olla viimeinen keino ja että sakon määräämistä tulisi aina kun mahdollista edeltää sovittelumenttely.

Vuoroasumisen määräytymisestä

10§:n perusteluissa on hivenen kummallinen kohta, jossa kiintymyssuhdeteoriaan vedoten todetaan, että pääsääntöisesti alle 3-vuotiaan lapsen vuoroasuminen ei ole lapsen edun mukaista. Viitatuut tutkimukset ovat kuitenkin otannaltaan suppeita ja tieteellisesti ohuita.

Toisaalta Uppsalan yliopiston tutkimuksessa (Bergström et. al. 2017, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/apa.14004/full>) on todettu, että myös pienet lapset voivat paremmin vuoroasuessaan kuin asuessaan vain yhden vanhemman luona.

Monimuotoiset perheet -verkosto pitää huonona kategorista tietyn mallin nimeämistä lapsen edun vastaiseksi. Sovellettu ikätasoinen vuoroasuminen voi olla myös alle 3-vuotiaan lapsen kohdalla lapsen edun mukainen ratkaisu, jos se perustuu lapsilähtöisyyteen sekä lapsen yksilöllisten tarpeiden ja kehitystason huomioimiseen. Vuoroasumista voi toteuttaa viikko-viikko-mallin ohella monilla muillakin malleilla, jotka huomioivat paremmin pienen lapsen kiintymyssuhteet kaikkiin vanhempiinsa.

Oikeudenkäynti (3. luku; 14-17 §)

Lapsen kuulemista koskeva 15a§ on kokonaisuudessaan hyvä. Erityisen merkittävää on, että tuomioistuin voi myös jatkossa käyttää apuna lapsen kuulemisessa erityistä asiantuntija-avustajaa. Tämä yhdistettynä 3 a. luvun 17b§:n edellytykseen, että kunta varmistaa riittävän asiantuntija-avustajien määrän, on merkittävä parannus nykytilanteeseen, jossa asiantuntija-avustajien löytäminen on ollut välillä haastavaa ja asiassa on ollut merkittäviä alueellisia eroja.

Huolto- ja tapaamisriitojen tuomioistuinsovittelu (3 a. luku; 17 b ja 17 d §)

Mietinnön kirjaukset näiltä osin ovat kannatettavia. Lapsen oikeus tulla kuulluksi ja oikeuden mahdollisuus käyttää asiantuntija-avustajaa silloin, kun niin tarvitaan, ei saa olla riippuvainen siitä, missä kunnassa asia on tullut vireille.

Vieraassa valtiossa annettu päätös ja lapsen palauttaminen (6. luku; 39 ja 41 §)

Ei huomioitavaa.

Asetuksenantovaltuus (7. luku; 49 §)

Ei huomioitavaa.

Liitelait

1.3. Laki lapsen elatuksesta

On hyvä, että lain 4§:ssä täsmennetään vuoroasumistilanteisiin liittyvää sääntelyä. On tärkeää, että myös vuoroasuvan lapsen osalta voidaan vahvistaa elatusmaksu, jos toisen vanhemman elatuskyky on olennaisesti suurempi kuin toisen tai kun toinen maksaa suuremman osan lapsen elatuksesta koituvista kustannuksista.

Vaikutukset

Lapsivaikutusten arviointi on toteutettu tämän erittäin keskeisen lain osalta hiukan suppeasti.

Muuta

Ei muuta.